

Одеська національна юридична академія
Південноукраїнський центр гендерних досліджень

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 13 – 14

Одеса
«Юридична література»
2002

КОНЦЕПЦІЯ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ “ПРО ОХОРОНУ ПРАВ ЖЕРТВ ЗЛОЧИНІВ”

Відомо, що проголошення ООН 2002 року як року захисту жертв злочинів потребує додаткових зусиль правотворчої діяльності у гармонізації законодавства щодо охорони прав жертв злочинів в Україні. Можливим виходом з цієї ситуації може бути прийняття спеціального Закону про охорону прав жертв злочинів. Деякі концептуальні положення цього законопроекту розглянуті нами далі.

На нашу думку метою такого закону є охорона прав жертв злочинів в Україні як національний пріоритет.

Охорона прав жертв злочинів — це система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного поводження та захисту прав жертв злочинів, забезпечення їх персональної безпеки та безпеки майна. Закон повинен встановити основні засади державної політики у сфері захисту прав жертв злочинів на життя, охорону здоров'я, інформацію, захист, реституцію та компенсацію, підтримку та всебічний розвиток. При цьому основними завданнями цього Закону мають бути захист прав і законних інтересів громадян, суспільства і Української держави від злочинних зазіхань, а також створення механізму протидії віктимізації громадян—жертв злочинів, що були скоєні на території України або за її межами. Держава несе юридичну і моральну відповідальність за збиток, заподіяний жертвам злочинів, на її території у межах, встановлених чинним законодавством.

Законодавство про охорону прав жертв злочинів повинно ґрунтуватися на Конституції України, міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Законі України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, Кримінально-процесуальному та Цивільно-процесуальному кодексах України, а також на інших нормативно-правових актах, що регулюють суспільні відносини у цій сфері. Завданням законодавства про охорону прав жертв злочинів має бути розширення соціально-правових гарантій жертв злочинів, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку жертв злочинів, справедливого поводжен-

ня з ними, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів жертв злочинів в Україні.

На нашу думку, у структурі такого закону повинно знайти відображення положення про те, що всі жертви злочинів на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, або будь-яких інших обставин мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами. Кожній жертві злочину повинно гарантуватися право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Держава гарантує жертві злочину право на охорону життя, здоров'я, безоплатну кваліфіковану медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, сприяє створенню безпечних умов для життя людини. У порядку, встановленому законодавством, держава гарантує жертвам злочинів допомогу в вилученні компенсації матеріальної та моральної шкоди, що було заподіяно злочинцем, та справедливе поводження.

Система заходів щодо захисту прав та допомоги жертвам злочинів в Україні повинна включати:

а) визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони прав жертв злочинів, удосконалення законодавства про правовий і соціальний захист жертв злочинів, приведення його у відповідність з міжнародними правовими нормами у цій сфері;

б) забезпечення належних умов для охорони життя та здоров'я, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку жертв злочинів, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності після скоєння злочину;

в) проведення державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з компенсації жертвам злочинів, заохочення наукових досліджень з актуальних проблем віктимології.

При цьому відповідальність за організацію повождення зі злочинцем покладається на державу, а не на жертву злочину.

У структурі цього закону, на нашу думку, повинні знайти своє відображення положення щодо змісту та системи захисту та реалізації конкретних специфічних прав жертв злочинів. До речі, до них відносяться:

1. **Право на інформацію.** Усі жертви злочинів мають право на одержання чіткої інформації про розвиток їхньої справи і прийнятих рішень. Жертви злочинів мають право звертатися до органів державної влади та управління, судів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, засобів масової інформації та їх посадових осіб із зауваженнями та пропозиціями стосовно їхньої діяльності, заявами та клопотаннями щодо реалізації своїх прав і законних інтересів та скаргами про їх порушення. З цією метою держава вживає заходів щодо: поширення засобами масової інформації матеріалів, корисних для розвитку свідомості жертв злочинів про їх права та обов'язки; видання та розповсюдження віктимологічної літератури та підручників по профілактиці правопорушень та захисту жертв злочинів шляхом створення пільгових умов для їх видання; надання в процесі розслідування жертві права знайомитися з матеріалами справи і висловлювати свої розуміння про фінансові, емоційні і фізичні травми, що було отримано ними, і будь-яких страхах, прямим чи непрямим образом пов'язаних зі злочином; прийняття в увагу позиції жертви злочину при прийнятті рішень у справі, включаючи залучення винного до відповідальності, його осудження і призначення адекватного покарання; своєчасної інформації жертв злочинів про будь-які плани, що стосуються засудженого правопорушника; надання жертві злочину можливість висловити свої розуміння з приводу звільнення засудженого правопорушника, та змін форм реалізації кримінальної відповідальності в процесі виконання покарання.

2. **Право на забезпечення безпеки.** Жертви, що відчувають страх перед помстою з боку злочинців, їхніх родичів і знайомих, повинні мати право на адекватний захист та забезпечення їхньої безпеки. З цією метою держава вживає заходів щодо: накладення додаткових правозаборон на злочинців (заборони контактів з жертвою, захисні приписи судів); установлення відповідальності за порушення принципів захисту і забезпечення безпеки жертви; організацію безпеки жертви щодо адекватної та своєчасної реалізації її права на зміну прізвища, місця проживання, фізичну охорону, права на забезпечення безпеки в суді при дачі показань та вживання інших заходів згідно з діючим законодавством.

3. **Право на компенсацію.** Жертва злочину повинна мати право

одержання компенсації за заподіяні злочином фізичні і психічні травми, емоційний збиток, утрату доходу, компенсацію лікування, що не компенсуються системою соціальної допомоги, прийнятої в державі, та сумою реституції з боку злочинця. З цією метою держава вживає заходів щодо: надання жертвам злочинів можливості одержати компенсацію від правопорушника в процесі судового розгляду. При цьому визнаний винним злочинець зобов'язується виплатити державі суму компенсації на користь жертви злочину. Компенсація як форма реалізації кримінальної відповідальності може бути призначеною поруч із усіма видами покарання та іншими мірами відповідальності; надання жертвам злочинів прав прямого вилучення збитку з держави згідно з рішенням суду у випадку розстрочки одержання компенсації від правопорушника; надання жертвам навмисних тяжких та особливо тяжких насильницьких злочинів (а також утриманцям загиблих в результаті означених злочинів) за їх скаргою права на пряме відшкодування збитків згідно з рішенням суду незалежно від того, було чи не було встановлено злочинця. Відшкодування шкоди, заподіяної в результаті терористичної акції, провадиться за рахунок засобів державного бюджету з наступним стягненням цих сум з винуватця шкоди в порядку, встановленому законодавством. Також для жертв злочинів, які беруть участь у заходах по боротьбі зі злочинністю, згідно з законодавством мають бути встановлені додаткові компенсації, виплати та пільги.

4. Право на захист та справедливе поводження. Держава повинна гарантувати всім жертвам злочинів рівний доступ до безоплатної юридичної допомоги, необхідної для забезпечення захисту їх прав. Правова допомога і захист повинні по можливості бути в першу чергу надані жертвам злочинів.

Жертви злочинів мають також право на справедливе поводження, соціальну реабілітацію та підтримку. З цією метою держава вживає заходів щодо: організації спеціального навчання державних службовців та працівників системи кримінальної юстиції, що спрямоване на організацію підтримки жертв злочинів; розповсюдження інформації про всі судові й адміністративні процедури, що стосуються статусу жертв; надання можливості для жертв злочинів одержати консультацію про їхні права на всіх стадіях адміністра-

тивної і судової процедури; надання необхідної допомоги у запобіганні та виявленні злочинів, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення злочинів; встановлення спеціальних засобів захисту прав жертв тероризму, насильства у сім'ї, жінок, дітей. В порядку, встановленому законодавством, їм гарантується першочергове і невідкладне відселення, надання кваліфікованої безоплатної юридичної та медичної допомоги, соціального та іншого забезпечення, компенсацій за втрачене або пошкоджене майно та житло, вживаються заходи щодо соціальної реабілітації.

Соціальна реабілітація зазначених жертв злочинів проводиться з метою повернення їх до нормального життя за рахунок державного бюджету і містить в собі правову, психологічну, медичну, фахову допомогу, допомогу у працевлаштуванні та наданні житла. Порядок та умови здійснення соціальної реабілітації жертв злочинів повинні бути визначені спеціальним законодавством.

У порядку, встановленому законодавством, держава сприяє розвитку мережі суспільних організацій та об'єднань громадян, що створено з метою захисту прав та інтересів жертв злочинів, благодійних організацій. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування надають допомогу цим організаціям та об'єднанням, сприяють їх роботі.

Держава також повинна здійснювати захист жертв злочинів від усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, зловживання владою з боку працівників органів державної влади та управління, судів, правоохоронних органів. Названі особи повинні нести відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів жертви злочину відповідно до закону.

Стосовно організації управління процесом надання допомоги жертвам злочинів, то, на нашу думку, забезпечення реалізації державної політики у сфері діяльності, пов'язаної з виконанням законодавства про компенсацію жертвам злочинів, належить до повноважень Кабінету Міністрів України та підпорядкованих йому спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади у сфері діяльності, пов'язаної з виконанням законодавства про ком-

пенсацію жертвам злочинів. До повноважень спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади у сфері діяльності, пов'язаної з виконанням законодавства про компенсацію жертвам злочинів, мають належати:

- здійснення державного регулювання і контролю у сфері діяльності, пов'язаної з виконанням законодавства про компенсацію жертвам злочинів;

- здійснення відповідного нормативного регулювання у сфері діяльності, пов'язаної з виконанням законодавства про компенсацію жертвам злочинів;

- вирішення відповідно до закону питань організації виплат компенсації жертвам злочинів;

- проведення віктимологічного моніторингу в країні;

- вирішення інших питань у сфері діяльності, пов'язаної з виконанням законодавства про компенсацію жертвам злочинів, відповідно до законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері діяльності, пов'язаної з виконанням законодавства про компенсацію жертвам злочинів, і підпорядковані йому органи:

- 1) приймають заяви разом з визначеними законодавством документами щодо надання компенсації жертвам злочинів;
- 2) перевіряють правильність оформлення документів щодо надання компенсації жертвам злочинів, виконання умов для надання компенсації;
- 3) приймають рішення про ліміти та терміни виплати компенсації;
- 4) ведуть облік осіб, які подали заяви про надання компенсації, та осіб, яким надано компенсацію.

Компенсація надається жертвам навмисних тяжких та особливо тяжких насильницьких злочинів (а також утриманцям загиблих в результаті означених злочинів) та терористичних акцій згідно з рішенням суду незалежно від того, було чи не було встановлено злочинця, чи було чи не було його покарано згідно з діючим законодавством. Компенсацію може бути зменшено, чи жертві злочину може бути відмовлено у скарзі про компенсацію, враховуючи матеріальний стан жертви злочину, а також у випадках: вчинення злочину в результаті винних дій (антигромадської поведінки) жертви злочину; вчинення злочину у випадках, коли жертва злочину та

злочинець були членами організованої групи чи злочинної організації; протиріччя надання компенсації вимогам громадського порядку, справедливості чи моральності.

Режим компенсації, її ліміти, терміни дії повинні бути встановлені законодавством згідно із вимогами економічної ситуації у державі та кримінологічними прогнозами. Компенсація жертвам злочинів фінансується також за рахунок злочинців, признаних винними в вчиненні навмисного злочину. Для цього згідно з вироком суду кожен злочинець зобов'язаний перерахувати суму компенсації у розмірі десяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян на рахунок спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері діяльності, пов'язаної з виконанням законодавства про компенсацію жертвам злочинів.

Зрозуміло, що прийняття такого закону потребує гармонізації цивільного, адміністративного та кримінального законодавства, внесення деяких змін у систему кримінальної юстиції та систему соціального захисту громадян. Разом з цим відповідальність за майбутнє залежить від конкретних кроків сьогодення. Жертви злочинів залишилися однією з найменш захищених соціальних груп відповідно до законів України. І ця ситуація потребує послідовного подолання.

И. В. Илиев

г. Пловдив

СУД КАК ГАРАНТ ПРАВ ЛИЧНОСТИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ БОЛГАРИЯ

Конституция Республики Болгария регламентирует права и свободы человека и гражданина, определяет смысл содержания в законной деятельности законодательной и исполнительной власти, местного самоуправления, одновременно она устанавливает методы и способы обеспечения этих прав и свобод, т. е. осуществление правосудия. Правосудие — это деятельность суда, осуществляемая посредством процессуального законодательства и направленная на рассмотрение и разрешение споров, связанных с действительными или предполагаемыми нарушениями норм гражданского, администра-